

Хмара В.В. Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом *ніс* в східнослов'янських та західногерманських лінгвокультурах: зіставний аспект// Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Чернівці: Видавничий дім «Родовід», 2014. –с.280-289.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ НІС В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКИХ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

Анотація: в статті пропонується зіставний аналіз соматичних фразеологічних одиниць з компонентом *ніс* на базі російської, української, німецької та англійської мов. Мета даної статті – показати спільне і відмінне у російського, українського, німецького та англійського народів через призму стійких образів в свідомості носіїв даних культур, які вербалізуються в ФО з соматизмами. Проведення дослідження показало, що ФО з компонентом *ніс* в російській, українській, німецькій та англійській мовах мають, як ізоморфні, так і аломорфні риси, які вказують на самотність і специфіку світогляду, того чи іншого соціума.

Ключові слова: зіставний аналіз, культура, фразеологізм.

Аннотация: в настоящей статье предлагается сопоставительный анализ соматических фразеологических единицы с компонентом нос на базе русского, украинского, немецкого и английского языков. Цель данной статьи – показать сходства и различия у русского, украинского и английского народов через призму устойчивых образов в сознании носителей данных культур, вербализующихся в ФЕ с соматизмами. Проведенное исследование показало, что ФЕ с компонентом нос в русском, украинском, немецком и английском языках имеют как изоморфные, так и алломорфные черты, которые указывают на самотность и специфику мировидения того или иного социума.

Ключевые слова: сопоставительный анализ, культура, фразеологизм.

Annotation: this article offers comparative analysis of Phraseological Units with somatic element nose based on Russian, Ukrainian, German and English. The purpose of this article is to show the similarities and differences among Russian, Ukrainian and English nations through the prism of fixed images in the minds of media cultures, which illustrated with the help of Phraseological Units with somatic element. Research has shown that the Phraseological Units with element nose in Russian, Ukrainian, German and English have both the isomorphic and allomorph traits, which indicate the originality and specificity of a real society.

Keywords : a comparative analysis, culture, Phraseological Units.

Зіставний аналіз є одним з актуальних напрямів сучасного мовознавства. Його застосовують для вивчення загальних закономірностей функціонування неспоріднених мов, структурних зрушень в них, розуміння мови як цілісної системи і глибоке дослідження її наукових основ [3:257]. Мета таких досліджень - вивчення ізоморфних та аломорфних явищ, які властиві вибраним для зіставлення мовам, при цьому зіставляються мови як однієї сім'ї, так і різних. Виявлення спільного та відмінного, а також специфічних рис у звуківій, словниковій і граматичній системах різних мов допомагає описати їхню структуру, тип та визначити універсальні явища [4:25].

Зіставне вивчення мов є важливою умовою розвитку мовознавчої науки і дозволяє виявити риси, що існують у більшості або всіх мовах без винятку. Як результат ми отримуємо значні знання не лише про мову певного етносу в порівнянні з іншими мовами, але й інформацію про етнос взагалі.

Проте, для всебічного вивчення проблем взаємозв'язку мови та людського середовища, взаємодії культурного, суспільного, історичного та мовного розвитку необхідним було створення та відокремлення окремої наукової галузі, яка б мала на меті ґрунтовне дослідження цих проблем. У ХХ сторіччі остаточно було сформовано такий науковий напрямок як лінгвокультурологія, яка увібрала в себе результати досліджень культурології, мовознавства, етнолінгвістики та культурної антропології і вивчає взаємодію мови та культури [8:15]. Завдяки лінгвокультурологічним дослідженням ми маємо можливість використовувати нові підходи до вивчення функціонування механізмів сприйняття та відтворення в мові досвіду попередніх поколінь, їх впливу на появу мовних стереотипів в свідомості представників різних лінгвокультурних спільнот.

Культура акумулюється в мовній картині світу, яка в свою чергу відображає у мові екстралінгвістичну дійсність. Екстралінгвістична дійсність або культурний простір, складається з певних кодів культури, які представляються як "сітки", яку культура "накидає" на навколишній світ, членує, категоризує, структурує і оцінює його [6:34]. Культурні коди співвідносяться з найдавнішими архетипними уявленнями людини, тому вони універсальні за своєю природою [5:60]. Найдавнішим кодом культури є соматичний код, бо пізнання навколишнього світу людина почала саме з самої себе. Причиною постійної уваги до соматизмів є той факт, що мова вбачає унікальність людини не стільки в її інтелектуальних або духовних рис, скільки в особливостях її будови та функціях частин тіла, які нерозривно пов'язані з ними [7:47]. Людське тіло виявилось одним з найдоступніших для спостереження і вивчення об'єктом, унікальною індексальною базою, первинною основою концептуалізації світу, "вихідним пунктом", і слова, що позначають частини тіла людини, так само давні, як і сама людська свідомість.

Одним із способів репрезентації соматичного коду культури в мовній свідомості є фразеологізми з соматичним компонентом, джерелом культурної інтерпретації яких виступають символи. Символ – це продукт людської свідомості [8:58]. З давніх часів людина зверталась до символізації оточуючого її світу, таким чином, символ виступає специфічним елементом кодування культурного простору. Кодування культурного простору за допомогою символів людина починає з самої себе, тому різні соматизми – назви частин тіла людини разом з мовною семантикою характеризуються додатковою культурною семантикою, визначеною символічною значимістю, яка утвердилась у світовій культурі та має своє відображення в уявленнях національно-культурних спільнотах [10:2].

Популярності фразеологізмів з соматичним компонентом сприяють актуальність змісту, яскрава образність, народність, нескладність граматичного оформлення та стилістична різноманітність, про що свідчать лінгвістичні дослідження останніх років.

Так, З. А. Богус зіставляє соматичну лексику російської, англійської та адигейської мов [1]; Т. С. Чумічева вивчає фразеологізми з соматичним компонентом в національних варіантах англійської мови (британської і американської) на основі зіставного аналізу, виділяючи основні види міжваріативних відносин [10]; О. Г. Селезньова виявляє спільні та національні відмінності соматичних ФО російської та німецької мов [9].

Завдяки результатам цих досліджень ми можемо зробити висновок, що симбіоз зіставного та лінгвокультурологічного аналізу дозволив підняти дослідження фразеології на якісно новий рівень і зробив можливим виявлення культурних домінант та відмінностей у житті окремих лінгвокультурних спільнот, що допомагає краще осягнути власну культуру і менталітет.

Метою нашої розвідки є зіставний аналіз фразеологічного аспекту соціального конструкту ЛЮДИНА в українській, російській, англійських та німецькій мовах. Концепт ЛЮДИНА належить до універсальних і є присутнім в обох культурах. Значущість досліджуваного феномену полягає в тому, що тіло людини використовується для створення різноманітних метафоричних переносів та позначення різноманітних сфер людської діяльності [2:65]. Будь який концепт виникає як образ, здатний просуватися по щабинах абстракції, а зі збільшенням рівня абстрактності поступово перетворюється з почуттєвого образу на власне розумовий. З іншого боку, він не втрачає своєї образної природи, оскільки доступ до визначення і опису природи концепту можна отримати тільки через аналіз мовних засобів його репрезентації, ми проводимо аналіз фразеологічних одиниць з соматичним компонентом, як таких, що репрезентують фразеологічний аспект соціального конструкту ЛЮДИНА.

Аналіз ФО в українській, російській, англійських та німецькій мовах мають антропоцентричне спрямування, тобто описують людину за характером діяльності, емоціями, почуттями, психологічними та

соціальним станом, розумовими якостями людини, стосунками, характером та зовнішністю, тобто дозволяють категоризувати реальність. Так, ФО з компонентом *nose/Nase/nic/нос* використовуються, щоб показати неухважність, короткозорість людини: *not to see beyond the end of one's nose; (immer) der Nase nach; nicht über die eigene / über seine Nase hinaussehen; der Nase nach; vor der Nase; далі власного носа не бачити; під носом; под носом находится, происходит.*

В англійській, німецькій, російській та українській лінгвокультурах засуджується така риса, як надмірна цікавість: *push / thust / poke one's nose into other people's affairs; seine Nase in alles; сунути свій ніс не у свою справу; носа в чужі горшки (до чужого проса, в чуже просо, в чужий город); не совать нос не в свое дело /любопытной Варваре на базаре нос оторвали.*

Символіка носа в англійській, німецькій, українській та російській лінгвокультурних спільнотах - працелюбність, особливо коли людина докладає багато зусиль для досягнення мети: *hold / keep / put one's / smb's nose to the grindstone; die Nase in etw. stecken; уткнути носом; уткнути ніс у що-н; уткнуться носом.* Поставати людину на місце, отримати по заслугі: *to get it on the nose; eine ellenlange/ tüchtige Nase bekommen; eins auf die Nase bekommen/geben; бить/щелкать по носу; вдарити по носі.*

Також в чотирьох мовах ФО з компонентом *nose/nic/нос* позначають таку рису характеру, як пихатість, погордливість: *to look down one's nose at somebody / with one's nose in the air / to turn up one's nose to /keep one's nose out of smth. / look down / turn up one's nose at smb; die Nase hoch tragen; задирати ніс; дерти носа; копилити / закопилити носа; мухи в носі грають; драть /задирать/поднимать/подымаьт нос,нос кверху держатъ / носить.*

Таким чином, ФО з компонентом *nose/Nase/nic/нос* мають такі ізоморфні значення: неухважність, короткозорість, надмірна цікавість, працелюбність, погордливість.

ФО з соматизмом *Nase/nic/нос* в німецькій, українській і російськомовній лінгвокультурних спільнотах пов'язана з обманом, невдачею, програшем: *остаться с носом, уйти с носом; eine Nase drehen; mit langer Nase abziehen; наставити носа; залишити з носом, описом психологічного стану, смутку: нос повесить, вешать нос; die Nase hangenlassen; похнютити носа, вираженням незадоволення, відмови від чогось: es Ist nichts nach j-s Nase; die Nase rümpfen /ziehen/verziehen/krausen; крутити/покрутити носом; крутить носом; нос воротить, заборною нечемно чи зверхньо поводитися з собою: j-d läßt sich nicht auf der Nase herumtanzen ; не давати / не дати собі по носі грати; не играть в нос, в носы, манерою розмовляти пошепки, не чітко вимовляти слова, гугнявити: durch die Nase reden; говорити (собі) під ніс; говоритъ в нос(под нос).*

Соматизми *nose/nic/нос* в англійському, українському та російському соціумах описують близькість об'єкта: *nose to tail*; *ніс у ніс (до носа)*; *нос к носу*.

Лексема *ніс/нос* в українському та російському мовних суспільствах використовуються на позначення відсутності будь-чого: *дуля з маком під ніс*; *с гулькин нос*; *меньше куриного носа*; *на комариний ніс*; *короче воробьиного носа*; надовго щось запам'ятати: *зарубати (собі) на носі*; *зарубить на носу*; дрімати, засинати сидячи, час від часу опускаючи на мить голову: *клювати носом*, *носом рибу вудити*, *ловити носом окунів*; *клевать носом*, робота, яка виконана на відмінно: *(і) комар носа не підточить*; *комар носу не подточит*, виконання поставлених завдань незважаючи ні на що, за будь-яких умов: *(хоч) кров з носа*; *хоть кровь из носу /из носа*, прямим використанням носа, як органа сприйняття, тобто нюхом: *чують носом*; *have /good /nose for smth.*

Спільне значення лексем *ніс/Nase* в українському і англійському лінгвосоціумах - з кожної людини, з кожного: *з носа*; *pro Nase*.

Аломорфні значення ФО з компонентом *nose* використовуються для позначення правильності і ясності: *on nose*; *as pain as the nose on one's face*; *hit it on the nose*, Лексема *nose* може позначати кількість людей: *to count / tell noses*. Необдумані, емоційні вчинки можуть призводити до негативних наслідків для людини: *to cut off one's nose*; *to spite one's face*.

Аломорфною рисою українських ФО з компонентом *ніс* є засудження таких рис характеру, як ліні, а особливо коли людина дармоїд: *знати тільки з миски з носа та в рот*; нетямущість, розумова обмеженість: *тютя з полив'яним носом*; невірноважена поведінка: *мати мухи/муху в носі*. На противагу, кмітливість, розсудливість возвеличується: *мати стичку в носі*. Про людину, яка упала обличчям куди-небудь, у щось: *заорати (зарити) носом*.

Аломорфна асоціація ФО з соматизмом *нос* в російськомовній лінгвокультурній спільноті пов'язана з людиною, в якій все добре, яка задоволена собою і навколишнім світом: *сыт, пьян и нос в табаке*; сильний переляк: *душа в нос*.

Лише для німецької лінгвокультури характерне вживання ФО з компонентом *Nase* для позначення неприємного запаху: *etw. beleidigt die Nase*, чи навпаки такого, який лоскоче ніздрі, приваблює: *etw. sticht / steigt j-m in die Nase*, великого здивування: *dir wird die Nase aus dem Gesicht fallen*, поганого самопочуття, хвороби: *auf der Nase liegen*, випивки, промочити горло: *sich (D) die Nase begießen*, високої посади, такої як начальник, бос: *j-m j-n vor die Nase setzen*. Щоб людину переконати в чомусь, вона має побачити все на власні очі: *sich mit eigener Nase überzeugen von etw.*

Аналіз лінгвокультурних особливостей ФО з соматичним компонентом на базі англійської, німецької, російської та української мов показав, що ФО виявляють їхні ізоморфні та аломорфні риси. Подальші перспективи дослідження пов'язані з аналізом ФО з соматичним

компонентом на матеріалі інших західногерманських і східнослов'янських мов.

Використана література

1. Богус З. А. Соматизмы в разносистемных языках: семантико-словообразовательный и лингвокультурологический аспекты: на материале русского, адыгейского и английского языков: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. – Майкоп, 2006. – 20 с.
2. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С.Г.Воркачев // Филологические науки, 2001. -№1. - С. 64-72.
3. Гак В. Г. О контрастивной лингвистике // новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика: Переводы/Сост. В.П. Нерознака; Общ. ред. и вступ. ст. В.Г. Гака. – М.: Прогресс, 1989. – 440 с.
4. Кашкин В. Б. Подходы к сходствам и различиям языков в истории языкознания. – Воронеж: Изд-во ВГТУ, 1999. – С. 4-31.
5. Ковшова М. Л. Анализ фразеологизмов и коды культуры // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2008. – Т. 67, № 2. – С. 60–65.
6. Кононенко В. Язык и народная культура. – М.: Яз. слав. культуры, 2004. – 75 с.
7. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: Курс лекций / В. В. Красных. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2002. – 284 с.
8. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. – М., 1997 – 207 с.
9. Селезнёва Е. Г. Национальная специфика фразеологической концептуализации :по материалам русской и немецкой соматической фразеологии: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 – теория языка. – Воронеж. 2006. – 20с.
10. Чумичева Т. С. Фразеологизмы с компонентами-соматизмами в национальных вариантах английского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 – германские языки. – Нижний Новгород, 2010. – 17с.

Список лексикографічних джерел

1. Багмет А. Збірка українських прислів'їв та приказок. – К.: Техніка, 2002. - 211 с.
2. Бинович Л.Э. и Гришин Н.Н. Немецко-русский фразеологический словарь. М.: Русский язык, 1975.
3. Фёдоров А. И. Фразеологический словарь русского литературного языка. – Москва: АСТ, 2008. – 880с.
4. Apperson G.L. The Words worth Dictionary of Proverbs. –Wordsworth Reference, 1993. – 721 p.